

## ВОЈНА УНИФОРМА – РАЗВОЈ, ЗНАЧАЈ И ЗНАЧЕЊЕ

Србољуб Николић, Срђан В. Старчевић\* и Миљојко Јаношевић  
Универзитет одбране у Београду, Војна академија

Рад је настао с намером да се покаже да војна униформа – њен настанак, развој, промене, квалитет и симболи истакнути на њој, јасно указују на друштвене и културне обрасце и утицаје које је војна организација претрпела у свом историјском ходу. Такође, у раду се показује да војна униформа (треба да) задовољава два кључна захтева: подесност за извршење додељених задатака у оквиру дефинисаних мисија с једне и подизање „борбеног духа“ припадника војске с друге стране. Ако се војна униформа схвати као језик који нам се обраћа и који нам нешто саопштава, онда се може анализирати смисао симбола и ознака на униформи, као и униформа као симбола по себи. Кретање трагом ове мисли ауторе је довело до закључка да се смисао униформе као симболичког језика налази у изражавању особина војске као друштвене институције и карактеристика војне професије.

Кључне речи: *униформа, знак, симбол, особине војске, карактеристике војне професије*

### Увод

Позната је изрека по којој одело чини човека. Ако значење ове изреке протегнемо изван граница појединачног, Достојевски би рекао и сувише људског, доћи ћемо до велике истине – да одећа често говори више о једном друштву, класи, групи или професији него што се то чини на први поглед. Сви се људи облаче, али се не облаче сви људи исто. То је посебно уочљиво у пред потрошачким друштвима, ако анализирамо и поредимо народне ношње. У ношњу су уткани мноштруки утицаји: полни, климатски, географски, религијски, обичајни, историјски, привредни, уметнички... На пример, ношња нам говори које су животиње и биљке људи гајили да би израдили одевне предмете; она нам јасно ставља до знања да ли су је носили људи из континенталне или тропске климе, да ли су насељавали планине или равнице; народни одевни предмети шапућу нам шта се ценило код мушкараца, а шта код жена једног истог народа. Ако је данас већина савремених друштава подлегла утицају потрошачког друштва које је вредност новитета поставило изнад вредности трајања, које деградира идеалне дугорочног и целине<sup>1</sup> [1] и дикти-

\* Др Срђан В. Старчевић, [srdjan.starcevic@vs.rs](mailto:srdjan.starcevic@vs.rs)

<sup>1</sup> Zigmunt Bauman, *Fluidni život*, Mediterran publishing, Novi Sad, 2009, стр. 61. и 103.

ра моду (и) у одевању<sup>2</sup> [2], још увек постоје друштвене оазе, тачније професије одређеног друштвеног значаја, које се својом службеном одећом одвајају од остатка друштва, а унутар свог професионалног круга имају хијерархијску структуру чији се одраз јасно види у (симболима на) одећи. То су оне професије од чијих се посленика очекује да на радном месту – понекад и изван њега – носе униформу. Ако је униформа за те професије битна, то сигурно у данашњем прагматичном свету није због тога што је она ствар традиције, него зато што има одређене функције које доприносе обављању свакодневних и специфичних послова. Ово се посебно односи на војну професију и војну униформу.

## Осврт на историјски развој униформе

Француски антрополог Клод Леви-Строс упозорава нас: „Привидно безначајни гестови, пренешени с колена на колена, заштићени само својом безначајношћу, често много боље сведоче него археолошка налазишта или ликовни споменици.“<sup>3</sup> [3] Слично је и са војном униформом – њен настанак, развој, промене, квалитет и симболи истакнути на њој јасно указују на друштвене и културне обрасце и утицаје које је војна организација претрпела у свом историјском ходу. Израдити и моделовати елементе војне опреме подесне за извршење додељених задатака у оквиру дефинисаних мисија с једне и обраћати се „борбеном духу“ припаднику војске с друге стране два су императива у избору изгледа и квалитета војне униформе.

Одећа је прво имала задатак да пружи заштиту од хладноће, одређених предмета и других негативних природних или случајних утицаја, а касније и да пружи заштиту и од физичких сукоба који су постали све учесталији.

Настанак професионалних војски у старом веку оно је вододелно место на коме се морало наћи решење да се војска разликује од осталог становништва, цивила. Status civilis јасно се морао разликовати од свега што представља status militaris. Вукашин Павловић пише: „Цивил је особа која нема униформу и која није укључена у војне и ратне активности.“<sup>4</sup> [4] У томе што нема униформу лежи најочигледније разликовање цивила од војника. У почетку, војске су се од цивилног становништва разликовале по опреми коју су сами војници куповали. Војници су поседовали кожну или металну заштиту за прса, бронзане шлемове са плочицама за лице, металну заштиту за потколенице и колена и наравно оружје. Античке војске могле су да буду сличне по наоружању и другој опреми, али су увеле и своје грбове, ознаке и боје. Римска војска је, на пример, увела специфичну тамно црвену боју као своје обележје. На основу униформе и ознака на униформи, било је могуће јасно разликовање старешина од војника – што је било посебно важно за ефикасност командовања у неизвесном метежу битке, као и јасно разликовање сопствених или савезничких трупа од непријатељских.

<sup>2</sup> „Можда је друштвена неједнакост данас мање видљива у начину облачења, али је она у ствари прикривена: данас се људи не облаче у складу са својим друштвеним положајем, па Бил Гејтс може да носи траперице.“ Đuro Šušnjić, Теорије кulture, Zavod za udžbenike, Beograd, 2015, стр. 387.

<sup>3</sup> Klod Levi Stros, Uvod u: Marsel Mos, Sociologija i antropologija, XX vek, Beograd, 1998, стр. 17.

<sup>4</sup> Vukašin Pavlović, Civilno društvo i demokratija, Službeni glasnik, Beograd, 2006, стр. 11.

У средњем веку, када се властела надметала и борила за превласт коју је једино било сигурно добити снагом војног апарата, униформа се развијала у правцу боље заштите и подешавања изгледа према намери застрашивања непријатеља. Средњовековне униформе су укључивале гломазне оклопе, тешке и по четрдесет килограма, због којих су покрети витезова били ограничени. Значајан проналазак тог времена је била врежњача, која представља тип оклопа који се састоји од малих металних прстенова везаних један за други, тако да наликују на мрежу. Овај оклоп је пружао добру заштиту од сечења, односно оружја који имају оштру ивицу, као и од стрела, али је био слаб против копља и оружја која су користила туп ударац. Коришћење врежњаче говори нам о важној лекцији за будућност: за повећање изгледа на успех у ратним напорима, војсци је потребна оптимизација одеће и опреме коју носе војници.

Иако је порекло једнообразног војничког одела старо, тек оснивањем нововековних стајаћих војски појављује се униформа као стално спољно обележје. Први пропис о одевању војске уводи француски краљ Луј XII, а прву комплетну униформу Луј XIV. Она се састојала од дугачког капута, чојаног или кожног прслука, чакшира до колена, плитких ципела и шешира. Одело је по свом кроју било слично грађанском, управо због економских могућности и традицију, али је настојало да прати моду времена. Појава и развој других родова и специјалности војске директно су утицали на развој и усавршавање, али и на увећање броја предмета у комплету војне униформе. Одређене јединице, могле су носити ознаке преко цивилне одеће у одређеним бојама. Да би помогле војске да разликују пријатеља од непријатеља носили су мараме, комаде лишћа или друге најчешће импровизоване теренске знакова, од приручних материјала.

Нововековне војне униформе сведоче о великом развоју ратне технике. Ватрено оружје учинило је средњовековне оклопе излишним. Истовремено, оне сведоче о дуго присутној тежњи за декорацијом униформи, односно о декорисању пред битку. „Племенски ратници су рат доживљавали као велику прилику да на себе ставе лепу одећу и нажит који су поседовали, укључујући перје, перјанице, маске и тетоваже. Ако постоји једна ствар од које се велики ратни епови никада не одричу, то је хваљење величанственог изгледа њихових хероја... Посета било којем војном музеју показаће каква су се богатства трошила на златне шлемове, бакрорезе, интарзије и одговарајуће жлебове оклопа, лакирани телесни покривач и тако даље; тако да данас опремање једног коњичког гардисте енглеске краљице кошта отприлике као мали ауто... Владари из осамнаестог века, као што су били Луј XIV, Петар Велики и Чарлс XII, као и владари мањих земаља, често су дизајнирали униформе из хобија. Не изненађује што су многи костими које су произвели били, војно говорећи, исто толико бескорисни колико и прекрасни.“<sup>45</sup> [5]

Почетни грађански крој униформе све више бива напуштан, па одећа војника, посебно официра, добија одређена карактеристична обележја. Тако се уводе рене крагне од 1730. године и еполете од 1790. године, троугли шешир и ознаке чиновна. Упркос настојању да се војске међусобно јасно разликују, што се лако уочава на основу јасних боја и ознака на униформама, али и застава, на бојном пољу је мо-

<sup>5</sup> Martin van Kreveld, Transformacija rata, Službeni glasnik, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2010, стр. 158.

гло доћи до забуне – отварања ватре на сопствене или савезничке снаге. И у доба Наполеонових ратова војсковође које су командовале војскама од неколико десетина хиљада војника нису имале комплетан увид у бојно поље, а облак прашине који је пратио прилазак неке војске бојном пољу умањивао је могућност да се јасно утврди о којој се војсци и јединици које величине ради.<sup>6</sup> [5] [6]

Униформа се прилагођавала родовима и службама војски, али и географским подручјима у којима је употребљавана. Грешке и разлике које су се у ранијим периодима јављале код униформе су умањене, а израда одеће и опреме која је у појединим војскама укључивала и израду рубља вршена је по установљеним мерама. Војници су добили већу покретљивост и удобност у униформи, која им је пре свега омогућена слојевитим облачењем.

Развој униформе војника у 20. веку био је у знаку тежње да се она што више прилагоди терену, односно амбијенту извођења борбених дејстава, да што боље камуфлира војника и да буде у што већој мери функционална. Уводе се и мирнодопске униформе, код којих је наглашена естетска компонента и које се разликују од ратних униформи које морају да одговоре на специфичности тактичко-техничких захтева.<sup>7</sup> [7]

На одевање становништва и војске у Србији битно су утицали народна традиција и дах цивилизацијских кругова Француске, Аустрије, Турске и Русије. Српски устаници из 1804. године у борбама су носили своју одећу. Официри, заставници, артиљерци и значари су носили руску униформу, а пешаци народно одело од црног сукна. Од 1826. године уводи се униформа по узору на западноевропске земље: плави качкет, зелени фрак, плаве широке чакшире и опасачи. Прва озбиљна реформа војске која је покушана 1830. године утицала је на карактеристике прве униформе Милошеве гарде: плави мундир аустријског кроја, чакшире или панталоне, округла капа кришкара тамно плаве боје са данцетом истог обима и сунцобраном, чизме са меканим сарама за коњицу, опасачи са тозлукима или каишевима уместо сара за пешадију и фишеклије о црном каишу. Материјали су првокласног квалитета, набављени из увоза. Одело се радило у четири величине, а обућа у три величине. Проблем требовања величина и тада је постојао, па су прописивани процентуални односи величина. У то време одећа за резервисте још није постојала.

Униформа Српске војске пред Балканске ратове је на висини европске војне моде, а 1908. године уведена је модерна маскарна сивомаслинаста боја за ратне униформе. Иако развијана под снажним утицајем европски војних униформи, српска униформа је увек тежила у свом развоју да задржи традиционалне елементе. Због тих својих традиционалних карактеристика и снажног карактера била је јединствена у Европи, чак и када су Енглези и Французи продавали своју униформу српским војницима на Солунском фронту, српски војник је увек носио шајкачу, и прешивао стара обележја. Није му било лако ни да се опрости од кудељних гаћа и вунених чарапа, као и торби које је пренео преко Албаније. Стога са правом можемо рећи да се душа српског војника уткала у одећу и да је постала једно са њом.

<sup>6</sup> Шире у: Martin van Kreveld, *Komandovawe u ratu*, VINC, Beograd, 1992, стр. 61-93. Georges Blond, *La Grande Armee*, A Cassell & Co. Imprint, London, 2000.

<sup>7</sup> Жељко Косановић, *Основи физиологије и хигијене одевања*, Војнотехничка академија, Београд, 2000, стр. 18.

Српска војска у сивомаслиној униформи води Балканске ратове и Први светски рат. После повлачења преко Албаније 1915. добија француско наоружање и енглеску униформу, са којом учествује у пробоју Солунског фронта и ослобађању Србије 1918. године. Тада се у облачењу јавља оригинална концепција, тј. облици који никоме ништа не дугују, а који је резултат дотадашњег искуства, посебно традиције. Између осталих одевних предмета, уводи се блуза без спољашњих дугмића са четири џепа. Једна од најјачих конфекција била је у Нишу. Мало је познато да је на великој изложби униформи у Паризу (1938. године) југословенска униформа официра (Теокаревић), изузетне елеганције и кроја, освојила прво место.<sup>8</sup> [7]

После Другог светског рата, увидело се да је улога униформе велика и да она мора испунити одређене захтеве, како оне које постављају здравље људи и њихове физичке карактеристике, тако и захтеве које поставља тактика одређеног рода или службе. Униформа М77 зелено-сиве боје уведена је у потпуности 1982. године, али се униформа М53 носила све до 1991. године у неким јединицама, јер су поједини делови били од чешљане вуне која је имала изузетно добру терморегулацију. Код униформе М77 туника је имала четири убачена џепа, и пластичну дугмад, имала је нараменица-чинове, и два унутрашња џепа, и имала је и џемпер, као и места за постављање поставе и капулјаче. Летњу верзију униформе чинила је кошуља М75, као замена за грубљу М53, од лакшег материјала и бољег квалитета, и панталоне, са ознакама М77. Каишеви и ремници су били високог квалитета. Напредном студијом у то време, схваћена је потреба за великом разноликости одећне опреме и потребе за њеном применом у најразличитијим условима, уз не нарушавање почетних захтева и задовољавање стандарда.

Потреба за увођењем новог комплета униформе војничке маскирне је настала као последица уочених недостатака у квалитету комплета униформе војничке маскирне М-93, који су се огледали у високом степену неуједначености и шаренила у спољашњем изгледу припадника Војске, али и у потреби за прихватањем нових, бољих и савременијих решења у одевању. Тежило се задовољењу свих захтева, међутим, због ограничавајућих фактора као што је економска моћ и степен технолошког развоја нашег друштва у великој мери се ограничавало спровођење развоја, па су се морали уважити одређени компромиси у процесу развоја. Понекад естетика мора уступити место функционалности. Полазећи од намене и специфичних особина личне одеће и опреме војника, планова модернизације и развоја НВО, могућности цивилних научно-развојних и производних институција, уз уважавање стања и постигнутих резултата истраживања и тенденције истраживања у свету предлажу се фазе развојног задатка, чији су план и динамика реализације такође дефинисани.

Оно што претходи увођењу униформе јесте предлагање, анализирање најразличитијих елемената, дизајнирање и опитовање. У елементе који се анализирају спадају климатски услови, хигијенско физиолошки захтеви, традиција, искуства домаћа и страна, економске могућности, добре и лоше стране садашње одеће. Основни захтеви квалитета за нову униформу Војске Србије и осталу личну опрему војника су: да мора одговарати савременим захтевима у погледу облика, кроја, функционалности, прописаних захтева за маскирност и да може адекватно да штити тело од спољашњих утицаја.

<sup>8</sup> Жељко Косановић, Основи физиологије и хигијене одевања, Војнотехничка академија, Београд, 2000, стр. 24.

Основне тканине, изузев тканина за кошуљу, панталоне летње и капу летњу су обрађене на водоодбојност чиме се обезбеђује додатна заштита тела. Захтевима за постојаност боја у маскарном дезену обезбеђен је потребан спољни визуелни изглед припадника Војске Србије. Развој је пре свега усмерен на текстилне материјале високог квалитета и технологије намењене за израду средстава НВО.

У подручју памучно-синтетичких текстилних материјала развој има за циљ: избор сировина потребног квалитета за производњу наменских тканина и плетенина за војне униформе и осталу личну опрему, дефинисање технологија израде односно имплементацију технолошких поступака предења, ткања и дораде тканина и плетенина, као и избор боја постојаних на прање, хемијско чишћење, алкалну средину, утицај светлости.

Развој у подручју ламинираних полиамидних тканина који има централно место у развоју је усмерен на одређивање адхезије филма од полиуретанског наноса са самом тканином и њене отпорности на наизменично превијање, као и на остале параметре квалитета тканине који укључују подужну масу и друге карактеристике предива и конструкција тканине, површинску масу са и без наноса, водоодбојност и водонепропусност готових тканина и специфичности везаних за постизање задатих маскарних карактеристика на лицу полиамидне тканине. Развој материјала израђених од различитих врста плетенине има за циљ да се обезбеде максимални ефекти терморегулације кроз избор одговарајућег сировинског састава, предива и преплетаја, отпорност на спољне утицаје у зависности од намене средства.

Технологија обликовања готових одевних предмета и опреме, су такође битан предмет развоја који укључује: постизање жељене физиолошке подобности, преваходно покретљивости удова и других делова тела војника, али и потребне заштите тела од спољашних утицаја као што су температура и влажност ваздуха, падавине, светлост и дуго. Обликовање готових одевних предмета и опреме подразумева и њихову међусобну компатибилност приликом ношења и употребе у различитим варијантама ношења.

С обзиром на специфичност развоја у области интендантских материјала и опреме, активности се у потпуности могу реализовати у лабораторијама ВТИ-а, уз подршку полигона и лабораторија ТОЦ-а, предузећа текстилне индустрије и одређених цивилних научно-истраживачких институција. С обзиром на расположиве кадровске и лабораторијске капацитете ВТИ-а, предузећа текстилне индустрије и цивилних научно-истраживачких институција, овакав приступ развоју представља најповољнију, а вероватно и једино реалну варијанту.

Што се тиче будућности униформе, на свету постоји неколико програма под називом „војник будућности“, амерички програм има назив „Future Force Warrior“, Велике Британије FIST (Future Infantry Soldier Technology), а руски војник будућности назива се „Ратник“. Слични системи индивидуалне заштитне опреме тренутно се развијају у Немачкој (Rhainmetall's Future Soldier – Enhanced System IdZ ES), Шпанији (COMFUT), Шведској (IMESS), Француској (FELIN) и другим земљама.<sup>9</sup>

У Републици Србији, у одевању припадника војске види се утицај НАТО. У коначном, униформа припадника Војске Србије подсећа на униформу припадника оружа-

<sup>9</sup> Soldier modernisation, Programmes at a glance: december 2012.

них снага САД. Састоји се од четрнаест одевних делова, од војничког рубља до тростројне ветровке, планирана је за војника који треба да издржи многе напоре. Упоредно је анализирана са униформама немачке и турске војске, што довољно говори о тежњи да се испуне НАТО стандарди, односно да се направи униформа која ће испуњавати основни захтев – да не спутава покрете, да обезбеди максималну функционалност и прати савремене трендове по узору на светске војне силе. Ипак, она симболима и ознакама на њој и специфичним качкетом настоји да одрази дух традиције.

## Смисао симбола на униформи

На униформи не би било ознака и симбола да они немају смисао који је важан са саму војну организацију. Симболи и ознаке на униформи откривају оно што се у социологији војске назива особинама војске. Пољски социолог Јежи Вјатр сматра да војска има четири кључне особине: 1. она је организација у којој формалне везе доминирају над персоналним, 2. она је бирократска институција са хијерархијском структуром, 3. она је друштвена средина са сопственим системом стратификације и 4. она је борбена група организована ради извојевања победе у борби.<sup>10</sup> [8]

*Униформа као одраз организације у којој формалне везе доминирају над персоналним.* У примарним друштвеним групама, каква је породица, ужи комшилук или група вршњака, људи ступају у присне, личне односе. У секундарним друштвеним групама, од спортских клубова преко политичких партија до фирми у којима раде, њихови односи су формални – они подлежу одређеним правилима, односно узимају на себе неку прописану или подразумевану форму. У војсци је то недвосмислено тако: односи су чврсто регулисани правилом службе. То још увек не значи да у војсци међу њеним припадницима владају искључиво формални односи. У једном одељењу, воду или чети, као и у неком одсеку било које команде могу да се појаве и лични односи – колеге постају пријатељи. Али војска као целина ипак остаје доминантно „сложена формална структура“.<sup>11</sup> [8] Формалним везама повезани су и они припадници војске који се не познају или не проналазе ништа заједничко осим посла. Формална повезаност видљива је већ по томе што је реч о везама људи у *истој* униформи или униформи исте војске. Потом, односи међу припадницима војске видљиви су и по боји униформе, ознакама рода или службе, амблему јединице итд. Облачећи униформу, приватне личности прихватају улогу елемента једне велике формалне структуре.

*Униформа у бирократској институцији са хијерархијском структуром.* Војска је несумњиво бирократска институција веберовског типа, у којој постоји огољена хијерархија положаја с потчињавањем одозго надоле. С правом истиче Морис Јановиц: „Војнички живот је, укратко, институционални живот.“<sup>12</sup> [9] Позиција у пирамиди положаја означена је на униформи – недвосмислено се препознаје и поздравља виши чин.

<sup>10</sup> Ježi Vjatr, Sociologija vojske, VINC, Beograd, 1987, str. 34-43.

<sup>11</sup> Ježi Vjatr, Sociologija vojske, VINC, Beograd, 1987, str. 36.

<sup>12</sup> Шипе у: Morris Janowitz, Sociology and the Military Establishment, Russell Sage Foundation, New York, 1959, стр. 25.

*Униформа у друштвеној средини са сопственим системом стратификације.* Ова карактеристика војске односи се на постојање релативно стабилне и трајне разлике у друштвеним положајима између официра с једне и подофицира и војника с друге стране. Различит друштвени положај у овом случају почива на разликама у образовању, висини примања, али у неким друштвима и друштвеном пореклу. Без обзира да ли је ова карактеристика војске изражена или не, као и да ли постоји знатна друштвена дистанца, униформа у сваком случају јасно ставља до знања да ли је особа која је носи официр, подофицир или војник. Понекад се то види само на основу ознаке чина, али је на службеним и свечаним униформама ова разлика уочљива на основу знатно више детаља. Уколико војни систем стратификације схватимо нешто другачије од Вјатра, можемо тврдити да војска успоставља свој систем стратификације и на основу заслуга и способности. Она подстиче елитизам између осталог и тако што чини видљивим заслуге и оспособљеност – отуда ознаке летача, падобранаца, специјалаца, отуда ордење, медаље и споменице. У војној професији, честољубље је врлина, а униформа говори и о стратификацији по (по)части.

*Униформа у борбеној групи организованој ради извојевања победе у борби.* Нема сумње да је борба срж рата<sup>13</sup> [10] [5] [11] и да највећи терет те борбе подносе војске. Ако војска има функцију да извојује победу у борби онда униформа, као одећа за ратнике, мора да буде функционална, о чему је било речи у претходном поглављу овог чланка. Али, униформа мора да буде и у функцији командовања – да недвосмислено означи ко има право на командовање. Такође, она мора да подстакне борбени дух или морал војске. Мартин ван Кревелд примећује да се војници у рату никада не боре за интересе, јер мртви људи немају интересе.<sup>14</sup> [5] Они који жртвују оно што им је лично највредније, мотивисани су оним надличним, што их обухвата, из чега извиру и у шта увиду. Тај мотив може да буде слобода, отаџбина, нација, бог, правда, света земља или нека друга вредност или неколико вредности заједно. Оно што покреће борбени дух мора (или треба) да буде представљено на униформи помоћу симбола! Слобода и отаџбина у грбу, нација у дизајну униформе, бог у крсту, правда у војној традицији с којом нас униформа спаја, да наведемо само неке од примера. Понекад је идејама и универзалним вредностима неопходно да се заодену материјом, да добију чврст облик. Њима је неопходан симбол да би деловале на људе.<sup>15</sup> Дантон, један од вођа Француске буржоаске револуције, говорећи добровољачким пуковима који одлазе на фронт, кличе: „У наборима својих застава понели сте отаџбину.“ Отуда симболи и на униформи; зато што униформа треба да говори, подстиче, храбри, опомиње, надахњује, улива самопоуздање.

<sup>13</sup> Упореди: Карл фон Клаузевиц, *О рату*, Војно дело, Београд, 1951, стр. 91, Martin van Kreveld, *Transformacija rata*, Službeni glasnik, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2010, стр. 152. и Thomas Waldman, „Politics and War: Clausewitz's Paradoxical Equation“, *Parameters*, U.S. Army War College, Carlisle, Autumn 2010, стр. 6.

<sup>14</sup> Martin van Kreveld, *Transformacija rata*, Službeni glasnik, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2010, стр. 156-157.

<sup>15</sup> Виктор Иго пише: „Свакој је идеји потребан видан омот, сваком је начелу потребан стан; црква је бог између четири зида, свакој је догми потребан храм.“ Виктор Иго, Вандеја се буни, Рад, Београд, 1966, стр. 133.



## Униформа као симбол

Умберто Еко истиче да је култура у својој бити комуникација.<sup>16</sup> [12] Комуникација се не одвија увек и само путем језика (говором и писањем), јер дело, поглед, боја, облик, предмет, покрет и звук такође говоре. Осим тога, постоје и такви слојеви стварности који се не могу рационално изразити, па се зато изражавају симболима, који заузимају централно место у људској комуникацији. „Одећа и униформе су такође посебни језици, јер упућују на класни положај, чин у војсци или свештеничкој служби.“<sup>17</sup> [2] И сама (војна) униформа може се посматрати као симбол, јер много тога говори.

Симбол се може дефинисати као јединство знака и значења.<sup>18</sup> [13] Он надилази знак по томе што је набијен значењима. Знак нам преноси део информације или информацију у целини и то недвосмислено. Знак је доступан чулима, па се може сазнати, јер ми свет сазнајемо преко чула. Њега је немогуће и непотребно тумачити, јер има само једно значење. Он се обраћа ономе што је у човеку рационално. Симбол, напротив, може имати велики број значења. Он у себи садржи знак, али такав знак који је оплођен значењима која су недоступна чулима, али доступна срцу, па се управо зато мора тумачити. Симбол се обраћа емоцијама, ономе ирационалном у нама.

Ђуро Шушњић мудро запажа: „Ми смо уверени да смо окружени стварима, а у ствари смо опкољени значењима: све сама невидљива значења умотана у видљиве облике! Цео свет је симболичка башта.“<sup>19</sup> [14] Ако војну униформу у целини тумачимо као што се тумаче симболи, видећемо да она симболизује вредности војног позива. Семјуел Хантингтон поставља питање да ли официр има професионалну мотивацију и одговара да је јасно да он не ради примарно због материјалних интереса. Униформа је језик ове мотивације; она симболизује карактеристике војне професије.<sup>20</sup> [15]

*Стручност.* Војсци су поверени животи људи и скупа ратна техника. Она чини претежни део државног монопола легитимне физичке принуде. Њена основна друштвена улога – одбрана друштва од оружаног угрожавања споља – чини је једном од најважнијих друштвених институција. Зато њу не могу водити неспособни, зато се она не сме поверити дилетантима. Зато не може било ко бити војни старешина, већ се старешином постаје у процесу строге селекције, а потом обуке и образовања. Дакле, униформа официра и подофицира се не облачи лако. И што је теже постати официр или подофицир, то је и углед униформе већи, јер она говори о квалитетима онога ко је носи. Униформа са ознакама чина говори о компетенцији стеченој образовањем, способностима и искуством у раду. Из перспективе посматрача расправе о војним питањима, већу тежину има реч коју изговори униформисано лице. Униформа одваја војног стручњака компетентног за специфичне послове одбране од за те послове некомпетентног цивила.

<sup>16</sup> Umberto Eko, *Kultura, informacija, komunikacija*, Nolit, Beograd, 1973, str. 207.

<sup>17</sup> Ђуро Шушњић, *Теорије културе*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2015, str. 303.

<sup>18</sup> Miroslav Pečujlić, Vladimir Milić, *Sociologija, Službeni glasnik*, Beograd, 2005, str. 172.

<sup>19</sup> Ђуро Шушњић, *Žetva značenja*, Čigoja štampa, Beograd, 2005, str. 7.

<sup>20</sup> Хантингтон наводи три карактеристике војне професије: стручност, одговорност и корпоративност. Ово су карактеристике професије уопште, али у војној професији оне се плету око једне посебности: управљања силом. Шире у: Слободан Тодорић, *Цивилно-војни односи*, Војноиздавачки завод, Београд, 2004, стр. 26-27.

*Одговорност.* Војног професионалца одликује висока свест о дужности и одговорност. Војно лице одговорно је друштву, држави, војној организацији и јединици, али у одсудним ситуацијама и историји, прецима и потомцима. Што се више успиње у војној хијерархији, то га већа одговорност обавезује. Што су висине веће, то је одговорност тежа. Што су искушења тежа, то одговорност више личи на судбину. „Неморално коришћење његове стручности у сопствену корист би ослабило основе друштва.“<sup>21</sup> [16] Драган Недељковић у специфичности елите убраја спремност да се за више циљеве несебично жртвује. Војна униформа је симбол прихватања одговорности као судбине и елитизма као спремности за несебичну жртву.

*Корпоративност.* Војска је током свог друштвено-историјског развоја увек била једна аутономна друштвена целина, а војни позив био је одвојен од остатка друштва. Ма колико савремене војске одступале од друштвене затворености и опредељивале се ка отворености, постоји битна линија раздвајања припадника војске од остатка друштва. Ова линија раздвајања је „јавно симболизована униформом“.<sup>22</sup> [15] С друге стране, војске се чврсто хватају за своје традиције. Понекад се у војсци осећа већа блискост са погинулим колегама или учесницима давно минутих ратова, него са већином парцијалних друштвених група истог друштва. Символи спајају данашње војнике с војницима којих више нема. „Симбол може да спаја или удружује појаве које су просторно, временски и квалитативно веома различите.“<sup>23</sup> [2] Тако иста униформа може да спаја данашње војнике са њиховим претходницима, али и са онима који ће их у војном позиву следити. Униформа је и симбол јединства. Она говори да истој војсци припадају официри, подофицири и војници који могу обављати своје дужности на различитим континентима и на различитим положајима у војној хијерархији. Потпуно различитим људима који је свакодневно облаче на радном месту она говори да су њихове (друштвене) улоге функционално повезане у једну целину: сви су они на истом задатку!

## Закључак

Униформа је настала из потребе за двоструким основним разликовањем: пријатеља и непријатеља с једне и војника и цивила с друге стране. Развој униформе одражавао је потребе и за другим разликама: по родовима и службама војске, чину, друштвеном положају, моћи, богатству, угледу итд. Дуги развој војне униформе показао је да се од униформе, осим јасног и недвосмисленог разликовања војника од непријатеља и цивила, може очекивати да побољша борбену ефикасност војника и оснажи његов борбени дух. На први захтев униформа одговара тако што се прилагођава војнику и његовом задатку – она постаје подесна за извршење додељених задатака у оквиру дефинисаних мисија. Други захтев униформа испуњава тако што постаје симболички језик, она сама као и детаљи на униформи добијају смисао набијен значењима.

Војна униформа може да се схвати и као језик који нам се обраћа и који нам нешто саопштава. Она садржи симболе и сама је симбол. Анализа симбола на унифор-

<sup>21</sup> Semjuel P. Hantington, *Војник и држава, теорија и политика цивилно-војних односа*, CSES, Факултет политичких наука, Дипломатска академија MSP, Београд, 2004, стр. 17.

<sup>22</sup> Слободан Тодорић, *Цивилно-војни односи*, Војноиздавачки завод, Београд, 2004, стр. 26.

<sup>23</sup> Đuro Šušnjić, *Теорије културе*, Завод за удџбенике, Београд, 2015, стр. 302.

ми открива нам особине и садржај особина војске као друштвене институције. Анализа униформе као симбола подиже нас до висина карактеристика и врлина војне професије. Униформа сведочи о формалним везама у војној организацији којима су чврсто повезани и они припадници војске који се не познају или немају ништа заједничког осим задатка који извршавају. Њихова позиција у хијерархијској пирамиди положаја означена је на униформи, као и њихов положај у хијерархији части, а често и њихов друштвени положај. Униформа недвосмислено означава право на командовање и обавезу потчињавања – у том смислу она је у функцији командовања. Али, она има улогу и у осмишљавању борбе и мотивисању на борбу. Надличне колективне вредности симболима су показане на униформи. Зато се може рећи да униформа говори, подстиче, храбри, опомиње, надахњује, улива самопоуздање.

Униформа говори о квалитетима онога ко је носи, о компетенцији, образовању, способностима и искуству. Она је и симбол прихватања одговорности (према друштву, држави, војсци и јединици) као судбине, али и елитизма схваћеног као спремност да се служи вишим циљевима.

Униформа раздваја војнике од цивила, сортира војна лица по чиновима, дели их на основу вида, рода и службе, али и уједињује у истој суштини. Тако иста униформа спаја бивше, данашње и будуће војнике. Она ствара јасну свест о јединству официра, подофицира и војника – јединству никлом из семена заједничких врлина и функционалне повезаности и зависности приликом остваривања основне друштвене улоге војске и извршења конкретних задатака.

Војна униформа израз је духа и материј(ал)а, традиције и савремености, смисла и науке. У униформи једне војске огледа се историја једног народа, али и будућност коју ће народ у тој униформи заштитити.

## Литература

- [1] Bauman Z., *Fluidni život*, Mediterran publishing, Novi Sad, 2009.
- [2] Šušnjić Đ., *Теорије културе*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2015.
- [3] Levi-Stros K., *Uvod*, у: Marsel Mos, *Sociologija i antropologija, XX vek*, Beograd, 1998.
- [4] Pavlović V., *Civilno društvo i demokratija*, Službeni glasnik, Beograd, 2006.
- [5] Kreveld M., *Transformacija rata*, Službeni glasnik, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2010.
- [6] Blond G., *La Grande Armee*, A Cassell & Co. Imprint, London, 2000.
- [7] Косановић Ж., *Основи физиологије и хигијене одевања*, Војнотехничка академија, Београд, 2000.
- [8] Vjatr J., *Sociologija vojske*, VINC, Beograd, 1987.
- [9] Janowitz M., *Sociology and the Military Establishment*, Russell Sage Foundation, New York, 1959.
- [10] Клаузевиц К., *О рату*, Војно дело, Београд, 1951.
- [11] Waldman T., „Politics and War: Clausewitz's Paradoxical Equation“, *Parameters*, U.S. Army War College, Carlisle, Autumn 2010, 1-13.
- [12] Eko U., *Kultura, informacija, komunikacija*, Nolit, Beograd, 1973.
- [13] Pečujlić M., Milić V., *Sociologija*, Službeni glasnik, Beograd, 2005.
- [14] Šušnjić Đ., *Žetva značenja*, Čigoja štampa, Beograd, 2005.
- [15] Тодорић С., *Цивилно-војни односи*, Војноиздавачки завод, Београд, 2004.
- [16] Hantington S. P., *Vojnik i država, teorija i politika civilno-vojnih odnosa*, CSES, Fakultet političkih nauka, Diplomatska akademija MSP, Beograd, 2004.